

Горан Николић*

УТИЦАЈ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ
НА РЕБАЛАНСИРАЊЕ
ГЛОБАЛНЕ МОЋИ
(Свет у другој деценији 21. века)

Сажетак

На почетку 21. века свет пролази кроз турбулентне геополитичке промене. Финансијска, а потом и економска, криза крајем 2000-их драматично поткопова постојеће глобалне обрасце моћи. Свет улази у неку врсту мултиполарног међународног система. На делу је дифузија глобалне моћи, њена прерасподела на капиларни начин. САД још увек има убедљиво највећу привреду, обим војне моћи у поређењу са оном код потенцијалних противника је неупоредиво већи, степен политичког утицаја у међународном систему је без преседана. Међутим, кинески војни издаци ће средином следеће деценије престићи америчке, економска моћ те земље ће још раније превазићи америчку, политички утицај САД ће остати снажан, али ни изблиза као данас.

Будући да је, барем формално, инаугурисана вишевекторска политика наше земље, тзв. ослањање на четири стуба светске моћи, промене на глобалној равни су од повећаног значаја за креаторе домаће политике.

Кључне речи: економска криза, глобална моћ, промене, САД, Кина, Русија, Србија.

* Институт за европске студије, Београд.

Глобална економска криза као катализатор геополитичких промена

Ребалансирање глобалне привреде, које траје више од деценије, и које се посебно убрзало након финансијско-економског потреса 2007/08. доводи у питање глобално лидерство САД. Сведоци смо слабљења релативног економског значаја ”Запада”, на рачун ”Истока” а текућа криза (тачније, анемични раст западних економија) убрзава овај процес. Економија није једини фактор који опредељује геополитичку констелацију, али је она дугорочно од највећег значаја. Будући да се драматично мења привредни значај глобалних политичких субјеката (држава) чини се да је извесно да ће светска економска криза крајем две-хиљадитих имати дугорочне геополитичке импликације.

Пројекције за наредне године указују на наставак тренда који траје од краја деведесетих. На табели 1. дате су тенденције (и процене) вредности укупног БДП за водеће индустријске земље као и земље БРИКС. Јасно је видљив тренд опадања удела прве и раста учешћа друге групе земаља у глобалном БДП. Наиме, шест водећих индустријализованих земаља 2000. чине близу 63% глобалног БДП, ове године око 45%, а процене говоре да ће 2017. њихово учешће у светском БДП износити нешто преко две петине. Пет земаља БРИКС са 8,4% 2000. данас су доспеле на преко петине глобалног БДП у текућим ценама, а 2017. њихов удео биће близу 24%.

Главни узрок кризе је премештање индустрије, која генерише четири петине светског извоза, са истока на запад и то у таквом обиму који је глобалне трговинске неравнотеже учинио неодрживим. Пребрза де-индустријализација развијених земаља у корист земаља у развоју (ЗУР) годинама је надомештавана растом удела финансијског сектора у БДП и последично снажним растом кредитирања које је подстицало потрошњу, односно услужне делатности (поред тога, и цене некретнина, акција и сировина, услед поплаве ликвидности су снажно надуване, да би с кризом почео њихов драматичан пад).¹

1 Лондонски Економист (2012a) је конструисао меру изгубљеног времена за

Табела 1.
БДП водећих индустријализованих земаља и земаља БРИКС (у милијардама текућих долара)

	1980	1990	2000	2008
Кина	202.458	390.279	1,198.477	4,519.951
Бразил	148.915	465.004	644.281	1,650.392
Француска	690.794	1,247.763	1,331.587	2,842.552
Немачка	826.142	1,547.026	1,891.934	3,640.727
Индија	181.416	323.527	476.350	1,251.367
Италија	470.040	1,142.440	1,107.248	2,318.162
Јапан	1,086.988	3,103.699	4,731.199	4,849.185
Русија	/	/	259.702	1,660.846
Ј. Африка	80.547	111.998	132.964	274.186
Британија	542.452	1,017.792	1,480.146	2,657.311
САД	2,788.150	5,800.525	9,951.475	14,291.550

	2011	2012	2013	2017
Кина	7,298.147	7,991.738	8,777.203	12,713.864
Бразил	2,492.908	2,449.760	2,520.621	3,267.904
Француска	2,776.324	2,712.026	2,786.975	3,197.995
Немачка	3,577.031	3,478.772	3,581.127	3,893.038
Индија	1,676.143	1,779.279	1,961.655	2,906.487
Италија	2,198.730	2,066.934	2,090.254	2,248.397
Јапан	5,869.471	5,980.997	6,060.834	6,695.692
Русија	1,850.401	2,021.896	2,310.820	3,105.810
Ј. Африка	408.074	419.925	438.854	549.228
Британија	2,417.570	2,452.689	2,577.739	3,167.533
САД	15,094.025	15,609.697	16,221.378	19,704.590

ИЗВОР: IMF, 2012. database (WORLD ECONOMIC OUTLOOK), www.imf.org (17 април 2012)

кризом погођене земље. Анализа се базира на седам показатеља (БДП по становнику, потрошња, берзе, плате, цене некретнина, иметак домаћинстава, незапосленост). Број година колико је посматрана земља враћена уназад је просек изгубљених година по сваком од ових индикатора. По Економисту САД су се вратиле десет година уназад, у 2002. Нпр. у тој земљи БДП по становнику је био на вишем нивоу 2005 него данас, док је главни берзански индекс још увек испод нивоа 1999. Практично цео запад је тешко погођен кризом. Само шест од 34 индустријализоване земље имају БДП *per capita* виши 2011 него 2007. С друге стране, међу ЗУР само су 33 од укупно 150 у горој ситуацији биле 2011, него пре кризе (2007). Ту се истиче Кина, која је тако грабила напред да је она у односу на 2007 снажно напредовала. Наиме, њен БДП по становнику виши је за скоро половину.

Последица снажног платнобилансног суфицита Азије и дефицита земаља "северног Атлантика" је практична стагнација "развијених земаља" и драматичан успон ЗУР, посебно оних многољудних. Практична де-локализација привредне активности довела је до губитка радних места на западу уз истовремени рапидан раст запослености на истоку.² Овај процес пратио је и раст продуктивности ЗУР, што до тада није био случај у сличним ситуацијама (углавном су раније измештане радно интензивне активности са ниском додатом вредношћу). Посматрано криз призму финансија, а не реалног сектора, цео процес, односно прерасподела економске моћи, се одигравао тако што су ЗУР и водеће државе извознице нафте акумулирале огромне количине обвезница и других финансијских актива САД, и у мањој мери других "богатих земаља" (енормни пораст увоза САД и извоза Кине само је наличје те појаве; настали платнобилансни дефицит САД финансиран је продајом хартија од вредности, пре свега, азијским земљама). У срцу неравнотеже налазе се САД, са огромним фискалним и трговинским дефицитом и Кина са симетричним суфицитима, те је потребан незабележен ниво координације ове две земље да би дошло до "меког приземљавања".

Снажан успон Кине

После више од три деценије рекордног, готово непрекидног раста, кинеска економија благо успорава. Креатори економске политике наговештавају нешто ниже стопе раста производње (7,5% средњорочно), као и активну фискалну и обазриву монетарну политику током ове и, вероватно, наредне године. Ипак, подаци за прво тромесечје 2012 (раст од 8,1%), као и пројекције ММФ, указују да ће раст БДП остати висок (8,2% ове и 8,8% следеће године).³ Кина ће ове године расту глобалног БДП допринети са чак 34,9%, док ће контрибуција САД бити 11,3%. Фискални и монетарни стимуланси

2 Нпр. запосленост је у САД опала са 146 милиона 2007. на 139,9 милиона 2011. године (IMF, 2012).

3 Промет у малопродаји расте 15,2% на међугодишњем ниову у марту 2012, док се индустрија повећава темпом од 11,9% у истом месецу у односу на лане.

су подстакли тражњу и условили пад суфицита текућег рачуна платног биланса са 10,1% БДП 2007. на 2,8% 2011, док ће наредних година он стагнирати (IMF, 2012).

Пуно је референтних економиста који доводе у питање могућност Кине да одржи високе стопе раста у годинама које долазе, од којих неки чак сматрају да је "меко приземљење" већ почело. Светска банка процењује да ће очекивани пад цена некретнина успорити кинески раст наредних година. Основни разлози успеха Кине били су: реформска политика, повољно међународно окружење, као и адекватна демографска структура. Сви ти услови прете да се релативно брзо изгубе. Наизглед неисцрпна база јефтине радне снаге имаће врхунац у 2014, делом и због политике "једно дете". По неким проценама, велика понуда радне снаге је повећала раст БДП за 1,8 процентних поена на годишњем нивоу од краја 1970-их, али ће контракција радно способног становништва оборити раст за 0,7 процентних поена до 2030. Ослањање на извоз и контролисану валуту неће још дуго бити добитна комбинација ако потрошачи САД наставе тренд повећавања штедње. Кинески раст извоза, који у просеку износио 21% годишње у последњој деценији, извесно ће морати знатно да успори.⁴ Плате већ значајно расту, па се производња сели у Вијетнам и Пакистан, где су зараде на нивоу трећине кинеских. Штедња кинеских домаћинстава, која у просеку износи близу 30% прихода (у великој мери да се покрију медицински трошкови и да се обезбеди уштеђевина за старост), што је незамислив ниво за западне стандарде, мораће лагано да пада.

Чињеница је да је релативно лако да ЗУР остваре снажан економски раст увозећи и примењујући технологије из развијених земаља. Лангхаммер (2012) проблематизује проблем "*middle-income trap-a*", тј. стагнирања ЗУР које се на путу достизања нивоа БДП *per capita* на западу суоче са знатним падом стопа раста. У наредних неколико година Кина би се могла наћи у позицији где су бројне ЗУР биле "заробљене" (то је ниво од 10 000 до 12 200 америчких долара пц по куповној моћи, тачка када економски раст тежи да опада). У ствари, суштинско питање у Кини је да ли ће изван великих

4 ММФ процењује да од ове до 2017. просечни раст волумена извоза бити упола нижи: 10,3% годишње (IMF, 2012).

агломерација (Пекинг/Тиањин, Шангај, Гуангсхоу/Пеарл Ривер Делта), који су близу или у статусу високо развијених земаља, остатак земље остати у клопци (Кина је фактички подељена на велики број “економија”). Кључно је колико ће брзо провинције са ниским приходима достизати статус покрајина са високим дохотком. Процене из студије ОЕЦД (2011) о Кини указују на то да ће 2020. бити 13 реона са високим нивоом прихода, као и да би најраније 2030. готово све 33 провинције могле достићи тај статус. Међутим, проблеми су бројни, посебно старење популације. Лондонски Економист (2012) нас подсећа да је Британији било потребно 154 године да дуплира БДП *ppp* (по куповној моћи), почевши од 1700. САД су то урадиле за 53 године (од 1818.) а Кина за 12 година (током 80-их и 90-их година 20. века). Са БДП *ppp per capita* од 8400 долара 2011. Кини ће бити потребно седам година да опет дуплира ниво (већ ове године то је 9150 долара по куповној моћи), док ће САД, са 48100 долара то учинити тек 2035.

За глобалну позицију Кине, како и САД о великог значаја је положај њихових националних монета. Теза по којој ће долар изгубити улогу и важност “резервне валуте” често се подгрејава. Претходне године британски *Financial Times* је објавио да већина менаџера девизних резерви у светским централним банкама очекује да ће долар бити замењен “портфељем валута” у следећих 25 година. Идеја да ће злато заменити долар у великој мери је апсурдна, будући да га нема ни приближно довољно да покрије светске потребе за ликвидношћу, а уз то саме САД у својим националним резервама имају највише злата на свету.⁵ Незадовољство доларом у свету расте због непрекидне енормне емисије нових количина те валуте, пре свега услед повећања потрошње америчке владе. То изазива страх свих који чувају доларе од губитка његове куповне моћи, која је већ од почетка претходног века била енормна (од 1900 до данас долар је изгубио око 98 посто своје куповне моћи!). Без данашњег статуса долара Америка више не би могла да емитује неограничене количине новца ради извлачења из рецесија и не би могла тако мирно да иг-

5 У Форт Ноксу 2009. било је 8.133,5 тона злата, које је чинило 68,7 посто америчких државних резерви.

норише огромни јавни дуг. Разлог због ког се долар тако на широко користи, и због ког се већином светских роба тргује у доларима, лежи у томе што ниједно друго валутно подручје у свету нема толико дубока и ликвидна тржишта.

Први озбиљан изазивач долару после тридесетих био је евро, у коме је деноминован највећи део светских обвезница и у коме се држи 27% девизних резерви (насупротив три петине глобалних девизних резерви, које су у доларима). Међутим, да би стварна мултилатералност постојала и на валутном подручју потребна је још једна валута снаге евра. Као таква се није наметнула фунта, ни "швајцарац", нити јен. Чини се да тај "задатак" припада јуану (ренминбију). Кина, иако не још жели да своју монету учини потпуно конвертибилном, већ чини кораке у том правцу, поред осталог и официјелно се залажући за стварање нове глобалне валуте која би на крају заменила долар.

Иако је своју валуту везала за долар кинеска централна банка ипак дозвољава флукуације према америчком монети (и до 1% дневно). Кина на разне начине покушава да ојача улогу своје монете. Потписани су уговори о валутним своповима са Аустралијом, Турском, Емиратима, Монголијом и Малезијом. Кина са Русијом као и Јапаном има уговоре који олакшавају предузећима да користе националне валуте приликом плаћања. На састанку земаља БРИКС марта ове године договорено је да се размотри оснивање заједничке банке за развој, која би поспешила међусобну трговину и највише погодовали ширем прихватању кинеске валуте, односно њеној интернационализацији. Циљ је смањити зависност од долара и евра, али значајан напредак је удаљен око 10 година. Употреба локалних валута ће смањити трошкове размене трговинских учесника, за које се процењује да износе до 4% од обима трансакција.⁶

Потенцијална потцењеност јуана, која подстицајно делује на спољнотрговинску размену најмоогољудније земље предмет је честих оптужби од стране САД, ЕУ, па чак и Бразила. Захтев да се јачањем кинеске валуте (вештачки) висок суфицит обори и повећа потрошња и увоз Кине већ деценију је на столу. Кина, иако невољна да валуту препусти сти-

6 <http://en.rian.ru/columnists/20120329/172466498.html>

хији међународног финансијског тржишта, прави повремене уступке. Од 1997. до средине 2005. вредност јуана је била фиксирана (8,28 за долар), да би потом био уведен управљано флукутирајући курс и до јула 2008. (када је услед кризе опет фиксиран) јуан је снажно ојачао, на 6,83 за долар. Од јуна 2010 враћен је флексибилни режим, и кинеска валута је апресирала за 8,4% према долару (на 6,3 јуана за долар), закључно са априлом 2012. У последњих седам година јуан је номинално ојачао према долару за чак 31,4%. Највећи светски финансијски центри се, после одлуке Кине да олабави неке рестрикције на трговину јуаном (април 2012), утркују да задовоље повећану тражњу за том валутом. Можда најважнији мотив је очекивање да ће кинеска монета даље јачати те се трговање с њом сматра добрим бизнисом.

Главни проблем за Кину је бојазан да би конвертибилна валута брзо јачала и тако учинила добар део извоза ценовно неконкурентним, док би се увоз драматично повећао (слично се десило Јапану од осамдесетих). Већ сада је раст плата у Кини бржи него раст продуктивности. То би значило да би реалној ап्रेसијацији јуана (које је већа од номиналне због више инфлације у Кини од оне у САД, ЕУ или Јапану) могао да се ближи крај. Знатнији скок реалне вредности јуана би погодио кинеске извознике и присилио би их да производњу алоцирају у јефтинија места. Јачи јуан би, такође, смањιο вредност кинеских девизних резерви. Повећало би се и интересовање за поседовање што више кинеске валуте у очекивању њене више вредности. С друге стране, уклањање ограничења за улагања Кинеза у иностранство би деловало у супротном смеру, смањујући вредност јуана због одлива капитала из земље.

Треба рећи да се потцењеност јуана значајно смањила последње скоро две године, за око 12% реално. Наиме, експанзивна фискална и монетарна политика условила је јачање домаће тражње (и инфлације) те се суфицит текућег рачуна платног биланса смањιο за две трећине. У међувремену и амерички платнобиласни дефицит је двоструко смањен (на око 3% БДП), што је допринело да се ниво глобалне неравнотеже и притисак на Кину, као “валутног манипулатора”, смањии.

Јачање улоге Русије

После драматичне кризе у другој половини 1998. Русији успева да се економски стабилизује, добрим делом захваљући и растућим ценама нафте. Закључно са 2008. просечна стопа раста износила је око 6%. Економски опоравак посебно је био видљив кроз процват станоградње, пораст улагања у индустрију (посебно екстрактивну, али и ауто-индустрију), док је и по производњи пшенице Русије дошла међу водеће земље света. После избијања глобалне финансијске кризе економска активност у тој земљи нагло опада (током 2009. забележена је негативна стопа раста од 7,8%). После раста у 2010. и 2011. економија Русије је практично на преткризном нивоу. Проблем представља и то што је остварени раст последњих година, као и онај очекивани у наредним, далеко испод потенцијалног раста.

Подаци руске државне статистике показују да је у 2011. економска активност у Русији расла по стопи од 4,2%, док је просечна нето плата била 24 хиљаде рубаља или 600 евра. Раст руског БДП-а последица је високог увећања пољопривредне производње (16%), индустрија је расла 5,2%, а обим теретног транспорта 3,8%. Министарство економског развоја Русије смањило је почетком априла прогнозу раста БДП за 2012. са 3,7% на 3,4%, што је последица кризе у еврозони. Очекује се инфлација буде између 5% и 6%, док ће промет у малопродаји порасти за 6,3%. Процењени БДП по становнику износиће нешто преко 14 хиљада долара. Наиме, главни носиоци раста у 2011, као што су пост-кризни опоравак производног сектора и рапидан кредитни раст није реално поновити у 2012. Благо су оптимистичније процене ММФ-а, који је априла 2012 објавио пројекцију раста Русије од 4% у 2012. и 3,9% у 2013. ММФ сматра да је највећа претња за руску економију могући снажан пад цене енергената услед кризе у еврозони. Додатни канали утицаја кризе у еврозони на Русију су пад увозне тражње и редукација банкарских токова. Погоршање ситуације у еврозони би имало озбиљне последице по руску економију, иако је руска привреда у много бољој позицији да издржи шок него што је било у 2008. Чињеница

је да је руска економија врло осетљива на флукуације цена нафте, поред осталог и зато што пуњење буџета доминантно зависи од извоза енергената.

Покушаји да се оснивањем Евроазијске уније појача глобална економска улога Русије могу дати само ограничене резултате, као и формирање зоне слободне трговине са већином чланица ЗНД. Ипак, не треба потцењивати снажан раст размене Русије са Белорусијом и Казахстаном од средине 2010. од када функционише царинска унија између три земље.

Средња варијанта прогнозе (Федералне статистичке службе Русије) Росстат-а (2011) указује да ће популација Русије веома благо опадати у наредној деценији (на 141 милион 2020, са 142,9 по попису 2010, што је супротно већини иностраних прогноза, које баратају са цифрама знатно испод 140 милиона људи). Разлог за то је смањени негативни природни прираштај (од 1,3 до максимално 3,3 промила) и наставак имиграције, која би скоро неутралисала већи морталитет од наталитета. Међутим, главни економски проблем представља очекивано знатно старење популације и снажан апсолутни пад радно активне популације у наредним годинама. За сада је стопа незапослености од 6,5% (март 2012.) знатно испод просека ОЕЦД.⁷ У сваком случају, снажно јачање руске привреде даје значајан подстрек мулти-регионалном позиционирању те земље, јачању њених обдрамбених стратешких капацитета и дозвољава одређени ниво утицаја на креирање глобалне политике.

Опадање значаја западно-европских земаља, односно ЕУ

По ММФ овогодишња рецесија у еврозони биће нешто блажа од прогнозиране. Ревидирана је прогноза опоравка еврозоне за 2013, али је упозорено на нове ризике, поготово у вези са Шпанијом. По ММФ еврозона ће 2012. забележити негативан привредни раст од 0,3% БДП уместо 0,5%, колико је прогнозирано у јануару, док ће 2013. бити остварен раст БДП од 0,9% уместо раније предвиђених 0,8%. БДП бити

7 <http://www.economist.com/node/21553043>

смањен годишњом стопом од 0,5% у првој половини 2012, а затим ће почети да се опоравља. ММФ очекује да ће рецесија бити блага и краткотрајна. Блага контракција биће последица високих јавних дугова, односно тренутне фискалне консолидације (IMF, 2012).

Оно што краткорочно неће подстаћи раст је одлука лидера ЕУ, изузев британског и чешког, да почетком марта потпишу нови фискални пакт, којим се прописују нове строже мере за ограничавање нивоа консолидованог буџетског дефицита и јавног дуга.⁸ Очекивана блага рецесија и криза јавних дуга у региону отежаће могућност испуњавања ових циљева (нпр. стање у Шпанији указује да ће циљани дефицити буџета ове, а вероватно и наредне, године бити премашени). Ојачавање EFSF, на 700 милијарди евра тешко да ће бити довољно да убеди финансијска тржишта да је улагање у периферне земље ЕУ добра инвестиција. Лош показатељ је и раст стопе незапослености у еврозони која се повећала на 10,8% у фебруару 2012, што је највиши ниво у последњих скоро 15 година. Мере Европске централне банке, која је крајем фебруара покренула други пакет, опет од око 500 милијарди евра, позајмица банкама еврозоне, су добродошле али по свему судећи недовољне. Упумпавање новца од стране ЕЦБ омогућило је ниже трошкове позајмљивања земљама попут Шпаније и Италије, јер су банке користиле могућност да се задуже по стопи од 1% и онда купе обвезнице те две земље, по приносима већим од 5%, што је оборило принос који оне носе.⁹ Велико упумпавање новца од стране ЕЦБ је обновило страхове да би раст новчане масе могао бити сувише брз, што повећава ризик раста инфлације. Ипак, већина економиста сматра да су дефлаторни притисци због пада цена некретнина и раздуживања (*deleveraging*) од стране домаћинстава и финансијских институција тренутно већа опасност.

Са геополитичке тачке гледишта кључно је да ли ће економска криза учинити ЕУ мање спремном да подржава

8 Свакој земљи која до пролећа 2013. не ратификује споразум биће блокиран приступ средствима Европског стабилизационог механизма (EMS-European Stability Mechanism), који ће ускоро заменити ESFS (*European Financial Stability Facility*).

9 Ради се јефтиним позајмицама (1%) на три године, које су помогле да се избегне банкарска криза, али још нису оживели кредитирање бизниса и домаћинствима.

спољнополитичке акције САД, за шта су постајали наговештаји током Другог ирачког рата (коме се "Стара Европа" снажно успротивила). Да ли уосталом веће земље ЕУ имају стратегијску алтернативу тесним везама са САД? Повремене изостанак спољнополитичке или војне подршке Америци највише је последица бриге јавног мњења за животе војника, а не спремности за радикалну промену политичких односа на "Северном Атлантику", које спаја идентична цивилизација и сличан поглед на остатак света. Јасно је да земље попут Немачке или Француске имају интерес да успоставе блискије односе са Русијом или "медитеранским ободом", али удаљавање од САД, барем у наредних пола деценије, није ни на дневном реду. Условно други геополитички концепт, ширење ЕУ, успорен је само тренутно, будући да је проширење стратегијски интерес и водећих земаља ЕУ и САД.

ЕУ настоји да покушаје промене глобалног система управљања сведе на систематично кооптирање "ревизионистичких" чинилаца (Кина, Русија, Иран...). Иако са дугорочно малим шансама за успех, ти покушаји имају добру страну што отварају стазе споразумне редефиниције путем глобалне нагодбе, нудећи рационални избор уместо изнуђености.

Индикативно је да транс-атлантски односи након 2003. функционишу искључиво на договорној бази, од тачке до тачке; аутоматизам је практично престао да постоји. Фокус САД на пацифички регион умањује заинтересованост за Европу, смањујући тиме и шансе за промену актуелне динамике. Финансијска криза је пружила савршен (можда и несвестан) изговор државама ЕУ да смање издатке за одбрану, тиме и за обавезе по НАТО савезништву, те да НАТО третирају само као војно средство, а не и као кључни политички форум. Пузајућа промена на релацији Вашингтон-Брисел се стога може посматрати као још један у низу покушаја еманципације самосталне спољне (и одбрамбене) политике ЕУ. Због тога је, између осталог, важна кохеренција у спољној политици, предвиђена и Лисабонским споразумом. Пуно тога ће зависити од спремности најмоћнијих држава чланица да допринесу формирању заједничког става. Редуковање спољне политике на економску добит, где предњаче Немачка, Шпанија и Британија, је можда и доказ да ЕУ (и земље чланице) немају већи ниво односа са појединим регионалним економским си-

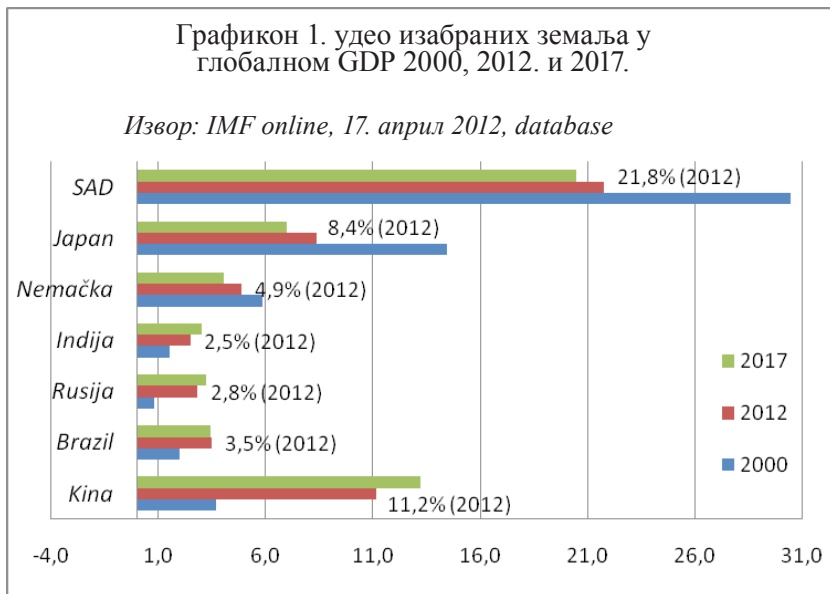
лама (и Кином) који одмичу од трговинске размене (Parelo-Plassner, 2011). ЕУ се нуди као искључиво економски партнер, који при том губи своју релативну економску моћ, чиме учествује у игри у којој је једино средство игре оно који му полако клизи из руку. Тиме штети једној од својих основних улога: прокламовању и имплементацији норми које сматра есенцијом свог постојања, али и вредним доприносом пожељном светском либералном поретку. Сведено на свет као тржиште идеја, ЕУ је у јединственој позицији да понуди визију решавања текућих проблема и начина управљања светом, а при том готово да нема негативни имиџ и не изазива одбојност као што то чине САД (Игрутиновић, 2012).

Положај САД: Да ли је теза о америчком опадању само мит?

У последњих десет година просечни раст америчког БДП износио је само 1,6%, што је двоструко ниже у односу на раст у претходне две деценије. Истина, ММФ је благо подигао пројекцију раста за САД на 2,1% ове године и 2,4% следеће године, али то неће битије утицати на очајно стање америчких јавних финансија, јер ће ниво државног дуга и даље расти брже од БДП. Незапосленост благо пада али је и даље на веома високом нивоу за америчке стандарде (8,2% у марту 2012). Долар се од почетка кризе релативно добро држи, али само зато што је главни конкурент, евро, у још тежој ситуацији, док конвертибилне валуте мањих привреда по природи ствари не могу угрозити његов лидерски статус. Релативно опадање привреде САД, односно смањивање њеног удела у глобалном БДП посебно је изражено након 2000. и убрзано кризом 2008. (САД су 2000. чиниле нешто преко 30% светског БДП, док ММФ процењује да ће ове године тај удео бити 21,8%). Имајући у виду лоше економске перформансе највеће привреде света није била изненађујућа одлука Беле куће да након целе деценије ратовања Пентагону смањи буџет за 450 милијарди долара. Наиме, почетком 2012. Амерички председник објавио је војну стратегију којом је предвиђено повећавање броја војника у Азији, уз смањивање у Европи, уз пад укупног броја војника на 490 хиљада у идућих десет година. Кључ је смањење трошкова и пребацивање фо-

куса на Азијско-пацифичку регију.¹⁰ План је да се америчка војска више ослања на морнарицу, те ваздушну премоћ и да тако контролише стратешки кључне тачке широм света.

У ствари, нова одбрамбена стратегија је велики заокрет.¹¹ Наиме, *Смернице за нову одбрамбену стратегију* (*Defense Strategic Guidance*) су први корак САД ка прилагођавању долазећем крају Рах Американе (Layne, 2012). Практично Кини је послата јасна поруку да ће јој САД бити протувтежа на Пацифику. Наравно, Кина је оценила да је нова америчка војна доктрина, која тврди да су кинеске стратешке намере нејасне, „неоснована” и „непоуздана”. Кинески званичници су навели да модернизација кинеске одбране игра активну улогу у одржавању регионалног мира и безбедности и неће бити претња ни за једну земљу.

10 Иначе, америчке стратешке компаративне предности почивају на поморским и ваздушним снагама, а не на слању копнене војске да ратује у Евроазији. (постоје два стара правила војне доктрине САД: никада не нападај Русију и не ратуј у Азији). Очигледно стратегија примата ваздуха и мора сада је победила ону Мекиндрову (примат копна).

11 Ваља поменути да су војни експерти већ са падом Берлинског зида наговештавали усмеравање дипломатске и војне енергије САД ка Пацифику. Међутим, захваљујући Првом ирачком рату, сукобима у ех Југославији, интервенцији у Авганистану након 11.9. 2001. и Другом ирачком рату, то је одложено.

У суштини сведоци смо снажне смене глобалне моћи у међународној политици, што приморава већину глобалних стратега, пре свега америчких, да преиспитају улогу САД у свету. Доношење нове америчке стратегије мотивисано је са два разлога. Прво, САД су у релативном економском паду и суочиће се са озбиљним фискалном кризом до краја ове деценије. Релевантни показатељи стања САД су опадајући удео у светској производњи (видети Графикон 1.). Нова стратегија је покушај се обнови “дугорочна економска снага”. Практично сви водећи економски прогнозери се слажу да, мерено тржишним курсевима, кинески БДП премашује амерички крајем деценије. Мерено куповном снагом, то ће се десити за четири или пет година.¹² На крају ове деценије нето јавни дуг ће престићи ниво БДП, те ће се САД суочити са тешком фискалном кризом. Други мотив нове стратегије Пентагона је померање глобалног богатства и моћи из евро-атлантског света у Азију. Појавиле су се нове велике силе, пре свега, Кина, али и Индија, док су све важнију улогу, поред нуклеарне Русије, имају Бразил, Јапан, Турска, Кореја, Јужна Африка. Ове земље ће све више преузимати запажене улоге у међународној политици. Тренутно су све ове државе чланице тела за координацију глобалне економске политике: Г20. Дакле, после пост-хладноратовског „униполарног момента“, када су САД командовале глобалном сценом као једина преостала суперсила», улазимо у неку врсту мултиполарног међународног система. На делу је дифузија глобалне моћи, њена прерасподела на капиларни начин. Како ће растуће силе прихватити ту моћ, и како ће је употребити, остаје да се види. Сада још увек не постоје јасни индикатори који би нам прецизно указали на природу традиционално посматраног глобалног баланса моћи за деценију-две.

Чињеница је да САД још увек има убедљиво највећу привреду, обим војне моћи у поређењу са оном од потенцијалних противника је неупоредиво већи, степен политичког утицаја у међународном систему је без преседана. Међутим, кинески војни издаци ће око 2025. престићи америчке (војни издаци расту просечно 16% у последњих 20 година), економска моћ те земље ће још раније превазићи америчку, по-

12 Процењени кинески ГДП по куповној моћи 2012. (12 387 милијарди долара) чини четири петине америчког. Већ на прелазу из 2016. у 2017. Кина ће по том, најобухватнијем показатељу укупне економске активности, престићи САД, али ће по становнику и даље имати преко четири пута мању куповну моћ (IMF, 2012).

литички утицај САД ће остати снажан, али ни изблиза као данас. Од краја Корејског рата 1953, САД су, упркос поразу у Вијетнаму, стратешки доминирале у Индо-Пацифичком региону. Ситуација се мења како Кина, упоредо с растом економске снаге, увећава и војну моћ.¹³

Неки од водећих теоритичара међународних односа, као Роберт Каган, сматрају да постоји мит о америчком опадању. Каган (видети *Washington Post*, 2012; Merry, 2012; Etzioni, 2012) одбацује ставове оних који верују да амерички пад неће значајно угрозити либералну међународну структуру, твдећи и да је она у опасности. Каган указује да пад великих сила никада не иде брзо и да траје углавном деценијама (осим у ратовима). «Очување садашњег светског поретка захтева стално америчко лидерство и сталну америчку преданост. Одлука је у рукама Американаца. Пад је избор и није неизбежна судбина, барем не још.»- порука је Кагана.

Јасно је да Каган у ствари покушава да представи да је једино Америка способна и задужена да одржава либерални поредак, иако је вероватније да није угрожен либерални поредак као идеологија него само америчко вођство унутар њега. Делови либералне структуре у САД већ прихватају силе у настајању (и с тим повезану мултиполарност) и захтевају да оне прихвате слободну трговину, демократију, мултилатерално договарање... Merry (2012) оспорава тезе Кагана, потенцирајући да велике силе никада не праве избор да пропадне. Исто тако, тешко је тврдити да су дуги и неубудљиви ратови током последње две деценије помогли положају САД да буде озбиљна конкуренција Азији, посебно Кини, која се налази у драматичном успону.

Cohen (2012) сматра да пројектовање америчке моћи глобално мало значи ако САД има драматичне проблеме код куће. Он наводи да број дипломираних студената успорава, инфраструктура је у релативно лошем стању (*World Economic Forum*, стваља САД на 23. место), здравствени систем је у

13 Кинеска морнарица већ поседује носаче авиона и софистициране ракетне системе. Та земља не крије намеру да влада Јужним кинеским морем, богатим нафтом. Почетком 2012. Кина није дозволила америчким морнаричким пловилима да пристану у њеној луци. Кина је недавно свету представила свој први борбени авион са стелт (невидљивом) технологијом J-20. Кина има и добро утренирану и развијену мрежу хакера, која је у више наврата успела да уђе у америчке системе, што представља својеврсну опасност за САД. Спорна тачка између Кине и САД је и Тајван. Кина одбија да наметне Ирану нове санкције и противи се санкцијама и војној интервенцији у Сирији.

проблемима, док је неједнакост међу највишим у свету, слична Камеруну или Руанди. Чињеница је да САД има већи војни буџет практично него све друге земље заједно. Међутим, ако њени ученици нису добро образовани, ако је социјална мобилност ниска и даље стагнира, ако здравствени систем земље слабо функционише, онда та војна моћ није одржива. Национални економска конкурентност је неопходна због америчке националне безбедности, као, што је и број бродова у америчкој морнарици. Свака дискусија америчке националне безбедности која се фокусира искључиво на питању америчке моћи *vis-a-vis* других земаља, и игнорише стање у земљи је, *po Cohenu*, непотпуна.

У суштини, без окретања на Индо-Пацифик САД ризикују војни мултиполарни поредак који би произилазио из формирајућег економског и политичког мултиполарног поретка (Каплан, 2012). Чак 90% комерцијалне робе која путује са једног континента на други иде преко бродских контејнера, а половина тих материја по тонажи, и трећина по новачној вредности, иде кроз Јужно-кINESКО море, које повезује Индијски океан са западним Пацификом. Америчка морнарица и ваздухопловство, више него било ко други, држи те линије комуникације под контролом. Кина нема намеру да иде у рат са САД, али не жели да њена трговина буде ометана у време евентуалних криза. Кина жели неку врсту “финландизације” земаља широм југоисточне Азије, што би значило да намогољуднија земља жели да комбинацијом економске и војне моћи релативизује велики амерички утицај у Вијетнаму, Малезији, Филипинима, Сингапуру. Најмогољуднија држава помаже градњу лучких објеката дуж Индијског океана, на другој страни мореуза Малака, у Мјанмару, Шри Ланци, Бангладешу, Пакистану и Кенији. Ово је митивисано комерцијалним мотивима и раде приватне кинеске компаније, што не значи да то није стратешки државни интерес Кине.¹⁴

Криза је нагласила геоекономске слабости САД у форми великог дефицита платног биланса и слабог долара, док су ратови у Ираку и Афганистану и нуклеарни спорови са

14 Овде се може говорити о некој врсти “Кинеске Монроове доктрине”, при чему је за Кинезе Југоисточна Азија оно што је за САД била Латинска Америка. Кинези ће бити склони да тај простор гледају као на своје двориште након што су се западне земље (Холандија, Француска, Британија) повукле, а америчка моћ само повремено присутна.

Корејом и Ираном оголили проблеме геостратегијске снаге САД. Проблем представљају и потреба за новим изворима енергије, неповољна демографија и суочавање са „ратовима четврте генерације“.¹⁵ Јасно је САД имају потребу за неком врстом домаћег опоравка, што је последица високих трошкова четрдесетогодишњег хладног рата и потоњих војних интервенција (Брзезински, 2011).

*Глобалне геополитичке (и економске)
средњорочне перспективе и положај Србије*

Идеје о нужно насилним транзицијама моћи, у коме растуће силе (као данас Кина, односно земље БРИКС) свргавају са престола водеће силе (САД, донекле ЕУ...) креирајући нови поредак уз велики и насилни прасак су упитне. Наиме, данас функционише значајан број општеприхваћених и снажних међународних институција (ОУН, пре свих, али и ЕУ донекле) за које се може рећи да су имале релативно великог успеха у амортизовању латентних криза и регулисању односа међу државама, појачаних разгранатим системом међународног права. Неоспорна је растућа, до сада невиђена, комплексна међузависност света, испреплетеног трговинским везама, инвестицијама, готово безграничним протоком идеја и ставова, уз раст нетрадиционалних, не-вестфалских чинилаца попут НВО-а, неформалних интересних група, па и међународних терористичких организација. Постојећи поредак је тренутно више угрожен од стране слабих и пропалих држава, нестабилних режима и транснационалног криминала укључујући и тероризам, него од стране јаких, структурираних и артикулисаних држава. Територијална добит се не претвара аутоматски у укупну добит; исплативост рата зарад територија је веома упитна. Из овога такође следи да је чиста војна сила махом бескорисна у решавању сложених друштвених проблема, а да јој је употребна вредност сведена на претњу, тј. потенцијалну употребу (Игрутиновић, 2012).

Неки аутори сматрају да је уни-поларни свет и даље одржив и да ће као такав бити доминантан и у блиској бу-

15 То су ратови где су замагљене линије између рата и политике, војника и цивила; ратови у којима најмање један учесник није држава већ виолентни недржавни актер.

дућности (Brooks & Wohlforth, 2008). Биполарни свет би могао израсти као реприза Хладног рата (Кина уместо СССР-а). Теза о не-поларном свету у суштини представља отелотворење хаоса, у коме се америчка доминација замењује какофоном нејасних утицаја и анархичном поделом моћи између регионалних сила, моћних међународних корпорација, терористичких мрежа и паравојних формација. Већи ред се може наћи у тези о мулти-поларности, која предвиђа постојање више међусобно избалансираних центара моћи (Гнессото & Греви, 2006). Судбина мулти-поларног света ће зависити од тога да ли је структура довољно способна да утиче на амбиције појединих чинилаца.

Главни изазивач САД, пре свега економски, а у знатно мањој мери када је у питању мека и војна моћ, је Кина. Не треба посебно наглашавати да за остале велике силе није пожељан ни Сино-САД кондоминијум (Г2), нити њихова конфронтација, мада су оба сценарија мало вероватна (Саран, 2010). Оно што је заокупља пажњу економиста, али и геополитичара, будући да од економије дугорочно зависи и војна моћ, је како ће се у наредним годинама кретати поредак економија САД и Кине. Лондонски Економист (2011) у првом сценарију полази се од тога да ће просечни раст БДП Кине у овој деценији бити 7,75% (САД 2,5%), кинеска инфлација (односно дефлатор БДП) 4% (америчка 1,5%) и просечна годишња апресација јуана 3% (велики суфицит текућих плаћања Кине уз истовремени дефицит САД, тренутно по око 3% БДП, указује да ће јуан јачати према долару). У другом сценарију, Кина успорава; реални раст је просечно 5%, док све остало остаје непромењено. У првом случају Кина престиже САД 2018, у другом 2021.

Ипак, глобални инвеститори предвиђају окончање непопустивог јачања кинеске економије, при чему 45% њих очекује финансијску кризу у тој земљи за пет година. Резултати кварталног испитивања хиљаду инвеститора, брокера и аналитичара широм света говоре да 40% испитаника предвиђа кризу у Кини после 2016, док је свега 7% уверено да ће је та земља избећи. Забринутост је усмерена на опасност да инвестиције, које су у 2010. одскочиле близу 24%, не произведу празне стамбене блокове и ником потребне фабрике. Кина се, свакако, не може ослонити на инвестиције које доносе раст

од 8% сваке године довека, нити на врло високе, и стога не одрживе, стопе раста извоза.

Јасно је да ће економија у великој мери одредити геополитичку констелацију у настајању. По свему судећи, Азија ће остати најбрже растући регион у годинама до 2017. Наиме, економски фундаменти овог континента су и даље у добром стању. Нивои дугова (и државни и приватни) су ниски у поређењу са Западом, а већи део азијског банкарског сектора био је отпоран на утицај глобалне финансијске кризе. Светска трговинска организација процењује раст волумена међународне трговине у овој години на 3,7% и 5,6% у 2013. Ово је испод дугорочног тренда раста од 6% 1990-2008. Као и у финансијској кризи 2008-2009, од кључног значаја је да финансирање спољне трговине не буде угрожено, када се стрмоглави пад светског извоза негативно одразио на производњу, што би посебно могло да погоди Кину, која је глобализацију искористила на веома добар начин.

САД ће, скоро извесно, ове и наредне деценије остати водећа глобална сила и то захваљујући могућности да снажном дипломатијом и мрежом савезништава у свету углавном "прогурају" своје приоритете, војној супремацији и доминирајућем англосаксонском (евро-атлантском, јудео-хришћанском) културном обрасцу. САД ће остати технолошки супериорна, али мање ефикасна због коришћења асиметричних стратегија других. Европа ће наставити да буде фокусирана на себе, питањима као што је проширење ЕУ и санирање ефеката кризе. Снажан азијски регионализам вероватно ће средином следеће деценије имати глобалне импликације, подстичући тренд ка три трговинска и финансијска блока (Северна Америка, Европа и Источна Азија). У годинама пред нама могућа је појачана улога државе, посебно у економији, посебно код растућих сила. Кина и Русија (а у мањој мери и Бразил, Индија и поједине европске силе) биће све склоније да вуку потезе који су противни интересима САД, знајући са великом сигурношћу да за то неће сносити одређене, пре свега, економске или дипломатске последице. Дакле, "велика" игра се убрзава у другој деценији 21. века. Битан, али не пресудни, моменат ће бити на крају декаде или пак на почетку следеће, када ће Кина, то је све извесније, преузети место највеће светске привреде. Када је у питању извоз, по-

трошња енергије, продаја аутомобиле или индустријска производња Кина је већ неколико година светски број један.

Промене на геополитичкој позорници, које се рефлектују и кроз снажење групације брзорастућих многољудних економија (БРИКС) нису без последица за Србију. Међутим чини се да је њихов значај више геополитички него економски. Наиме, Србија се ослања на Русију и Кину, посебно у Савету безбедности ОУН, да би прогурала своје стратешке интересе, пре свега да би заштитила територијални суверенитет. Србија покушава да балансирањем своје политике, давајући знатно већи значај овим две земљама групације БРИКС, него што то чине земље региона, појача своју преговарачку позицију према Западу по неким стратешким политичким питањима. Колико су због тога европске интеграције успорене није лако рећи. Такође, да ли постоји алтернативна политика која би боље одражавала реалне интересе земље и њен дигнитет, такође није лако проценити.

Креатори српске дипломатије су, барем формално, инаугурисали вишевекторску политику наше земље, тзв. ослањање на четири стуба светске моћи. Услед тога промене на глобалној равни су од повећаног значаја за домаћу дипломатију. Оно што се, свакако, може закључити је да растући геоекономски значај земаља попут Кине и Русије, уз лагано опадање утицаја, још увек доминантног, запада у одређеној мери обликује спољну политику Србије (нпр. иницијативе у ОУН супротне имплицитним захтевима ЕУ). Истовремено, идеја приближавања ЕУ и даље доминира код већег дела парламентарне политичке елите као стратешки приоритет земље. Добијање статуса кандидата ограничава маневарски простор за спољну политику будући да се део ингеренција у тој области фактички сели у Брисел. Наиме, са добијањем статуса кандидата Србија преузела и обавезу да усклађује своју спољну политику са ЕУ, односно да се у што већој мери налазимо на истом курсу политике ЕУ према трећим земљама. Тако се Србија априла 2012. придружила државама које су увеле санкције Зимбабвеу и Обали Слоноваче. Србија је одлучила да примењује одлуке ЕУ о проширењу листа званичника ове две земље којима се ограничава право путовања и финансијских трансакција. Истина, Србија, као земља са статусом кандидата, нема

стриктну обавезу да подржи сваку одлуку европског врха. Са процесом европских интеграција, биће више притисака и захтева да се политика усклади с начелима ЕУ. Иначе, Србија је марта 2011 одлучила да уведе санкције Белорусији на захтев ЕУ, односно да Александру Лукашенку и његовим сарадницима забрани улазак у нашу земљу.

Када је у питању економски аспект сарадње са БРИКС размена са ових пет земаља чини релативно стабилан део укупне размене Србије. Удео ових земаља је релативно скроман када је у питању извоз (око 7%), док БРИКС земље чине значајан део увоза Србије (нешто преко петине). Чини се да постоји значајан простор за раст извоза у Русију. Недавно потписани стратешки међудржавни уговор Србије са Кином требало да омогући повећање, иначе минорног, извоза у најмогољуднију земљу света. Експанзија Кине на српско тржиште није никаква специфичност наше земље будући да Кина у скоро свим земљама света снажно повећава извоз последње две деценије. Размена са остале три земље БРИКС је врло мала и тешко је веровати да би се она, пре свега, због просторне дистанце, али и значајне подударности понуде, могла битије повећати.¹⁶

Када је у питању кретање капитала из земаља БРИКС Русија је најприсутнија на српском тржишту и одређене процене указују да реални обим руских инвестиција на нивоу од око милијарде евра. Скоро је извесно да ће доћи до даљег прилива руског капитала, како кроз инвестиције модернизацију НИС-а, тако и кроз улазак руског финансијског капитала кроз ширење банкарске и мреже осигурања. Највећа кинеска улагања у Србију су зајмови за мост Земун-Борча и термо-електрану у Костолцу. Постоје бројни наговештаји да би се руске и кинеске инвестиције могле мултипликовати наредних година.

16 Можда је изузетак Индија, која би могла постати нешто присутнија на српском тржишту и *vice-versa* (наиме, постоји простор за продор Индије у софтверским технологијама као и трајним потрошним робама, док би Србија, активнијим ангажманом могла вратити присутност на овом огромном тржишту). Тренутно је размена са Индијом релативно скромна, са великим дефицитом Србије. Спољна трговина са Бразилом и Јужноафричком Републиком чини мали део укупне размене и извоз у увоз у ове две земље углавном није прелазно 5 милиона долара претходних година.

Goran Nikolic

*IMPACT OF ECONOMIC CRISIS ON THE
REBALANCING OF GLOBAL POWER
(The World in the second decade
of the 21th century)*

Summary

At the beginning of the 21st century the world is going through a turbulent geopolitical change. The financial and then the economic crisis of the late 2000s dramatically undermine existing global forms of power. The world is entering into some kind of a multipolar international system. We are witnessing the diffusion of global power, its redistribution by the capillary method. The U.S. still has by far the largest economy, the magnitude of military power compared with that of potential adversaries is much greater, its level of political influence in the international system is unprecedented. However, China's military spending will surpass the United States', its economic power will surpass the United States' before that; the political influence of the U.S. will remain strong, but not nearly as strong as today.

Since, at least formally, multi-vector foreign policy of our country is inaugurated, the so called "reliance on the four pillars of world power", the changes on a global scale are of increasing importance for domestic policy makers as well.

Keywords: economic crisis, the global power, changes, U.S., China, Russia, Serbia.

Литература

- Brooks S & Wohlforth W 2008. *World out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeton, Princeton University Press, 2008.
- Brzezinski Z, 2011. "How to Stay Friends with China", *The New York Times*, January 3, 2011. http://www.nytimes.com/2011/01/03/opinion/03brzezinski.html?_r=1 (26.2.2012.)
- Cohen M, FEBRUARY 21, 2012. Rotting from the Inside Out, Foreign Policy online http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/02/21/rotting_from_the_inside_out?page=0,1
- Etzioni A, 2012. The National Interest. March 21, 2012. *The World America Didn't Make*. <http://nationalinterest.org/commentary/world-america-didn't-make-6668>
- Gnessoto N & Grevi G, 2006. *The New Global Puzzle: What World for the EU in 2025?*, Paris, EU ISS, 2006.
- Игрутиновић М, 2012. Европска спољна политика на двоструком колосеку промена: утицај нових институционалних решења и питање актуелне глобалне улоге, *Право и друштво*, бр. 2/2012. Службени гласник, Београд.
- IMF, 2012, World Economic Outlook, "Outlook Slowly Improving but Remains Fragile", (IMF Survey, April 17, 2012.)
- IMF, World Economic Outlook Database, april 17, 2012.
- Kaplan R, 2012. America's Pacific Logic, April 4, 2012, STRATFOR. <http://www.stratfor.com/analysis/americas-pacific-logic-robert-d-kaplan#ixzz1rFsHTVFF>
- Langhammer R, 2012, China: Stagnation in the Catching Up Process? Kiel Institute Focus. <http://www.ifw-kiel.de/media/kiel-institute-focus> (1.3.2012.)
- Layne C, January 27, 2012. *The (Almost) Triumph of Offshore Balancing*. <http://nationalinterest.org/commentary/almost-triumph-offshore-balancing-6405?page=1>
- Merry R, February 8, 2012. *Understanding America's Fall*. National Interest online. <http://nationalinterest.org>

- org/commentary/understanding-americas-fall-6473 (28.2.2012.)
- OECD, 2011. China's Emergence as a Market Economy: Achievements and Challenges. OECD contribution to the China Development Forum 20-21 March 2011, Beijing. Edited by Richard Herd.
- Parello-Plassner J, Germany and China's new entente commerciale, 29 June 2011, http://ecfr.eu/content/entry/commentary_germany_and_chinas_new_entente_commerciale, 27.02.2012.
- Росстат, 2011. Изменение численности населения по вариантам прогноза. http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/progn1.htm (18.4.2012.)
- Saran S, 2010. "Geopolitical Consequences of the Global Financial and Economic Crisis - A Reassessment after One Year", *India Habitat Centre, New Delhi*, April 26, 2010; <http://www.maritimeindia.org/pdfs/TheGeopliticalConsequences.pdf>
- The Economist, 2011. The dating game, Dec 27th 2011The Economist online. http://www.economist.com/blogs/dailychart/2010/12/save_date (28.12.2011)
- The Economist, 2012. Double your income!, Dec 7th 2011, 14:55 by The Economist online (McKinsey Global Institute; IMF average of growth forecasts for 2011-16).
- The Economist, 2012a. Rolling back the years. Feb 23rd 2012. The Economist online. <http://www.economist.com/comment/1278601> (28.2.2012)
- Washington Post, 2012. 02/14/2012. Opinions: Interview - Robert Kagan: The World America Made. http://www.washingtonpost.com/blogs/right-turn/post/robert-kagan-the-world-america-made/2012/02/13/gI-QARYQ7BR_blog.html